

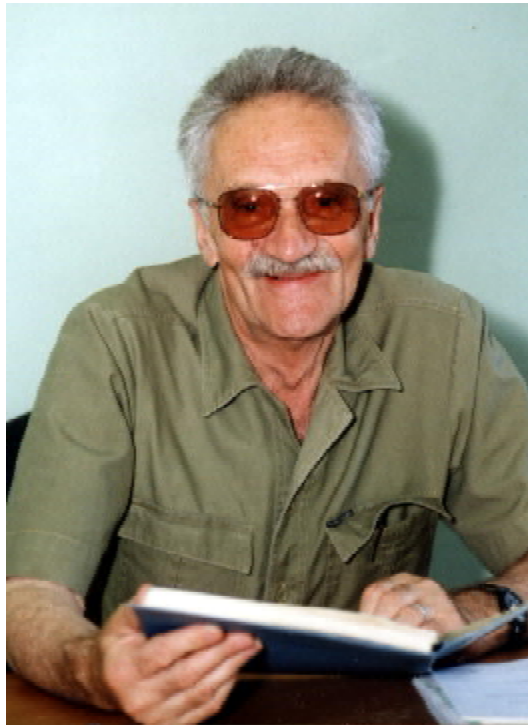
ІЛЛЯ БІЛЯВСЬКИЙ: ІСТОРИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК ДОЛЯ

Оксана ЯРЕМЧУК

Copyright © 2012

*“Шлях до досконалості повний терну і слави,
терпіння, мужності та особистої сміливості.
Але цей шлях посильний кожному,
хто рішуче перейшов від пасивного
очікування життєвих колізій
до радості і творення”.*
(Спіноза)

Ілля Білявський – основоположник історичної психології, видатний український учений, вимогливий та щирий наставник – був солідарний із Бенедиктом Спінозою в думці про те, що людина як особистість – це самодостатня система, котра керує власною екзистенцією, у тому числі пізнанням і вчинками. І надихає її прагнення до радості. Науковим шляхом і життєвим досвідом він заперечує погляд на людину як епіфеномен обставин. Можливо, саме тому й став фундатором історичної психології, де у вчинкові обставини сутнісну роль людини в культурно-історичному просторі.

Ілля БІЛЯВСЬКИЙ

Життя і Творчість. Шлях терній і слави. Ілля Григорович Білявський (1927–2004) народився **1 лютого 1927 року** в Києві у дворянській родині. Його батько, Григорій Білявський, мав польське походження, увійшов до творчої сім'ї дружини, Іди Зарецької, прийняв її звичаї, побут і традиції. В родині Білявських збиралися відомі в Києві музиканти, артисти, співаки, художники [1]. Тому освіта Іллі почалася з відвідин Фребелівської

групи, яку змінив дитячий садочок працівників мистецтв. Пізніше, він навчався у школі для дітей членів уряду, був очевидцем подій кінця 1930-х років.

До початку Великої Вітчизняної війни І.Г. Білявський встиг закінчити сім класів, добре оволодіваючи матеріалом з усіх предметів. Батько пішов на фронт і брав участь в обороні Києва. Юний Ілля був евакуйований разом із матір'ю з майже оточеного міста. В евакуації сім'я жила на Уралі, в районі золотих копалень, де Ілля, щоб отримати купон на їжу, працював коногоном у стара-

тельській артіль. Потім родина переїхала до Ашхабаду, де юнак працював у майстерні з випуску політичних плакатів “Вікон ТАСС”. Вчився у фабрично-заводському училищі, після закінчення якого працював у паровозному депо й одночасно здобував середню освіту у вечірній школі. З відзнакою закінчив 9-й клас. У цей час прийшло повідомлення про загибель батька в боях за звільнення Києва. Відразу після звільнення рідного міста сім'я повернулася на Батьківщину, але оселитися у

своєму будинку не вдалося, там вже жили інші люди. За віком Ілля не підлягав мобілізації, але бажання боротися з ворогом, помститися за плюндрування рідного Києва і смерть батька, змусили звернутися до військкомату з проханням відправити його на фронт. За рішенням військової влади він був направлений в артилерійське училище, і одразу ж після його закінчення екстерном, устиг взяти участь у бойових діях.

Повернувшись до Києва, І.Г. Білявський вступив на підготовче відділення при будівельному інституті, яке було відкрите для фронтників. Однак продовжив навчатися у педагогічному інституті ім. М. Горького (нині М. Драгоманова) на педагогічному факультеті, де на той час готували керівних працівників народної освіти, викладачів педагогіки і психології для педучилищ. Слухав лекції Г.С. Костюка, П.Р. Чамати та інших, які назавжди залучили його до психологічної науки. Під впливом Г.С. Костюка формувалася його інтерес до дослідження проблем духовності, відбувалося його становлення як ученого-психолога.

І.Г. Білявський закінчив інститут у 1950 році з відзнакою та був рекомендований в аспірантуру. Проте і надалі, до 1952 року, викладав психологію в Конотопському вчительському інституті. Реорганізація вищої школи привела до розформування вчительських інститутів, тому його перевели в Житомирський педагогічний інститут ім. І.Я. Франка, де він захоплено продовжив викладати психологію.

Тут була надрукована його перша наукова праця, присвячена психологічним поглядам Івана Франка. З 1957 по 1959 рік І.Г. Білявський працював у Міністерстві культури України. Вочевидь саме бажання продовжувати служіння психологічній науці привело його у місто Горно-Алтайськ у педагогічний інститут. Там він написав кандидатську дисертацію *“Естетичне сприйняття живопису старшими школярами”*, захист якої відбувся у 1964 році в Московському педагогічному інституті ім. В.І. Леніна. Головував тоді на раді М.Ф. Добринін, а А.В. Петровський був членом ради. Захист пройшов успішно – дисертацію було рекомендовано до друку.

На Алтаї Ілля Григорович прожив 8 років. Пройшовши за конкурсом на вакантне місце викладача психології в місцевий університет, у 1967 році він переїздить до Ростова-на-Дону. Поєднуючи педагогічну діяльність з науковою, розробляє методологічні принципи нового для

радянської психології напряму – *історичної психології*. Тут виявився його талант адміністратора і керівника. Він організував першу в історії Ростовського університету кафедру загальної і соціальної психології, психологічне відділення при філософському факультеті.

У 1978 році І.Г. Білявський переїхав до Польщі. Викладав психологію в університетах міста Катовіце та Ягеллонському університеті Кракова, де єдиний з радянських фахівців викладав польською мовою. Став свідком на зрівняння тогочасних “польських подій”. У 1982 повернувся до СРСР.

У 1985 році в Інституті психології ім. Д.М. Узнадзе в Тбілісі І.Г. Білявський захистив докторську дисертацію *“Теоретико-методологічні основи психолого-історичних досліджень”*. Опонентами на захисті були професор, заслужений діяч науки Росії О.О. Бодальов, В.В. Давидов, О.І. Табідзе [9].

У цьому ж році він переїхав до Одеси, спочатку працюючи на посаді професора кафедри психології Одеського державного університету (нині – національний університет імені Іллі Мечникова), а згодом завідувачем кафедри. Під його керівництвом захищено кілька кандидатських дисертацій. Саме в Одесі він написав і підготував до видання фундаментальні монографії і навчальні посібники: *“Развитие психолого-исторических представлений”* [8], *“Историческая психология”* [2], *“Исповедь пасынка века”* [1], *“Мистические учения в новейшей истории психологической науки”* [5], *“Одесские, отнюдь не Тэвистокские лекции”* [6], *“Социальная перцепция”* [11], *“Контраверсивная психология”* [3], *“Лекции по исторической психологии”* [4]. Під керівництвом І.Г. Білявського були організовані і проведені Рубінштейнівські читання, присвячені століттю від Дня народження С.Л. Рубінштейна. Він брав участь у багатьох психологічних з'їздах і конференціях, був членом спеціалізованої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій із психології при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, підтримуючи активні творчі зв'язки з В.А. Роменцем, В.Ф. Бурлачуком, С.Д. Максименком, О.М. Лактіоновим, В.О. Моляко та іншими відомими українськими психологами.

За ініціативою та за активної участі Іллі Григоровича в Одеському державному університеті імені І.І. Мечникова при механіко-математичному факультеті в 1992 році було

відкрито психологічне відділення, на якому він викладав базові психологічні дисципліни, а також спецкурси “Історико-культурні детермінанти психічної діяльності”, “Психологія самосвідомості” та ін. За його діяльної участі була створена кафедра загальної та соціальної психології.

Перу І.Г. Білявського належать більше 150 друкованих праць, 6 монографій, низка навчальних посібників. З 1998 року він був академіком Міжнародної академії психологічних наук (Санкт-Петербурзьке відділення). Нині в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова продовжується традиція викладання історичної психології як навчальної дисципліни.

Психологічні погляди. Дослідження у царині історичної психології, метою яких була реконструкція психічної поведінки людей та поколінь, що пішли в історію, і на цій основі вивчення шляхів та особливостей психічного розвитку людства, були лейтмотивом творчості І.Г. Білявського [2]. Проблеми історичної психології у вітчизняній психологічній науці першої половини ХХ століття, як відомо, розглядалися в роботах Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, А.Р. Лурії, Б.Ф. Поршнева, В.А. Роменця та ін. Проблематика культурно-історичної детермінації психіки, яку розробив Л.С. Виготський, стала однією з підстав побудови нової наукової дисципліни – історичної психології. У цей же час А.Р. Лурія здійснив спробу емпірично вивчити історичний розвиток пізнавальних процесів. Становлення людини в ході антропогенезу і перших стадій історичного розвитку суспільства досліджував Б.Ф. Поршнев [4]. Проте цих зусиль виявилось недостатньо. І лише в 1970-і роки критична маса накопичених знань сприяла виникненню історичної психології як міждисциплінарної наукової галузі.

Ідея систематичної реконструкції психічних процесів особистості в історії, що дозволила поглянути на психологічну поведінку поколінь минулого, була озвучена у спільній монографії І.Г. Білявського та В.О. Шкуратова “Проблеми історичної психології”, що вийшла в 1982 році у видавництві Ростовського університету [10]. Далі була перша на теренах Радянського Союзу монографія “Історична психологія”, яка була видана І.Г. Білявським в 1991 у видавництві Одеського державного університету імені І.І. Мечникова. Сьогодні – через більш ніж 20 років, – після цілого сузір’я праць визнаного корифея психології, видання

1991-го року слушно назвати книгою-передвісником яскравої наукової школи І.Г. Білявського [2].

Наукова діяльність І.Г. Білявського стала значним творчим стимулом для молодих учених і колег старшого покоління у відкритті глибоких і плідних зв’язків психології і культури. У трилогії вченого “Исповедь пасынка века” (1997), “Одесские, отнюдь не Тэвистокские лекции” (2000), “Контраверсивная психология” (2003) чітко і послідовно заявлено авторське бачення шляхів розвитку сучасної психологічної науки, що захоплює у свою орбіту новітні відкриття в гуманітаристиці, а також артефакти, що не належать до психологічних у традиційному розумінні [5]. І це підтверджує його ексклюзивне за своєю проблематикою видання “Мистические учения в новейшей истории психологической науки” (2002), що ввело в аналітичне поле історії психології тематики міфології та містицизму ХХ століття.

Завершальним акордом творчого шляху видатного українського вченого і наставника стали “Лекции по исторической психологии” (2004), у яких він прозріло передбачав збільшення вагомості гуманітарної складової психологічної науки. Він писав: “Поведінку людини можна досліджувати за допомогою класифікацій, не утруднюючи себе пошуком сенсу. На жаль, за цим напрямком рухається вся психологія після В. Вундта”, являючи собою хибний шлях. “Сьогодні прийшов кінець психології у тому вигляді, в якому вона існує. Це зовсім не означає, що вона припинить свій шлях, що тривав близько півтори сотні років, одразу. Скоріше він буде істотно модифікований” [3]. У зв’язку з цим, І.Г. Білявський зауважує, що “історія науки – це історія людської спільноти, отже, сукупний результат її задумів та емоційних стосунків, надій і розчарувань, періодів мирного існування і нещадної боротьби, словом, усього того, що становить психологічну історію людства” [11].

У своїй творчості І.Г. Білявський не раз приділяв увагу особистості та ідеям Сократа. Цей факт є знаменним. Темперамент І.Г. Білявського як людини і вченого був близький до сократівського. В інтерпретації долі Сократа І.Г. Білявський підкреслює, що “головним аргументом відмови від втечі з тюрми для Сократа була неможливість зради учнів, котрі повірили йому, і, можливо, провидницький погляд у майбутнє. Зрештою, він був опти-

містом. Саме факт смерті Сократа починає ретроспективний відлік його психологічних ідей. Філософії це не під силу” [3].

Загалом коло наукових інтересів самого метра історичної психології – І.Г. Білявського – було надзвичайно широким і всеосяжним. Серед міждисциплінарних проблем, які він вивчав першочергово були ті, які стосувалися психології особистості в культурно-історичному просторі [7]. Причому особистість цікавила вченого в усіх її сутнісних проявах – в особливостях розумової діяльності, сприйнятті, у тому числі й естетичного, в розвитку функціонуванні емоційної і волювої сфер і, звичайно ж, у психології вчинку як квінтесенції головної науки про людину.

Червоною стрічкою в роботах І.Г. Білявського проходить ідея про те, що головним об’єктом дослідження психолога може і має бути “внутрішній світ людини, що творить історію і культуру в своїх вчинках” [3]. Причому, на його переконання, це можуть бути вчинки-думки. Вчений формулює гіпотезу про достеменно спрямовану інтуїцію, яка, зрештою, і визначає шляхи людського пізнання. “Психіка – це результат і конденсат культури, а психологія у такому разі постає як філософсько-психологічна культурологія” [9]. Безумовно, поряд з практичною значущістю такого розуміння психології, дослідження проблем історичної психології має ґрунтовне теоретичне значення.

Історична психологія: сучасний стан. Історична психологія – нова галузь психологічної науки, що бурхливо розвивається, займає особливе місце у системі психологічного знання, пов’язана з розробкою низки ключових напрямів сучасної психології. Перш за все зазначимо, що своїм предметом вона визначає *соціально-історичну свідомість і несвідоме* як ту реальність, яка пов’язує людину з суспільством, цивілізацією, історією в цілому. Саме історична психологія ставить і відповідає на вкрай актуальні нині питання: як людина вписується в історію, творить її, і як вона визначається історією у власному психічному розвитку.

Розглядаючи людину в контексті історії як психодуховну субстанцію, котра постійно розвивається і змінюється, історична психологія зосереджує увагу на *історіогенезі людства*. Таким чином, як вважав В.М. Дружинін, вона у певному сенсі є сферою генетичної психології [4], хоча з іншого боку, не випускає з аналі-

тичного поля макрорівневі чинники та умови розвитку особистості, суспільства, масових явищ і, таким чином, дозволяє здійснити зв’язок різних часових вимірів шляхом діалогу минулого і сьогодення.

Особливість історичної психології полягає в тому, що вона апріорі передбачає у ролі свого об’єкта і досліджує *реальну цілісну людину*, а відтак сутнісно зреалізовує принцип цілісного підходу у психології. Ця наука відкриває широкі можливості для вивчення людини як активного, творчого суб’єкта, котрий об’єктивує свої психодуховні властивості у творіннях мистецтва, філософії, в політиці, науці, здійснюючи вчинки самопереверження. Примітно, що *суб’єктно-вчинковий підхід*, який започаткований у працях С.Л. Рубінштейна, А.В. Брушлінського, К.О. Абульханової-Славської, В.А. Роменця, І.Г. Білявського, в даний час визначається як перспективний напрям розвитку психологічної науки (В.О. Татенка та ін.), і історична психологія постає тут вагомою в контексті цих наукових пошуків. До того ж вона відображає ще одну знакову тенденцію – здійснює важливі кроки в організації міждисциплінарних досліджень і, відповідно, у розвитку комплексного підходу в психології, тобто реалізує запропоновану свого часу Б.Г. Ананьєвим *програму інтегративного людинознавства*.

Розвиток історичної психології пов’язаний із прагненням дослідників до повнішого освоєння і використання ідеографічних підходів та методів. Її сучасний стан як науки може бути констатований цілою низкою напрямів, які межують з історією, філософією, соціологією, політологією, культурологією, філологією та іншими галузями знань. Сьогодні є підстави говорити про нову парадигму, яка розвивається в дослідницькому форматі історичної психології. Вкажемо на основні тематичні у змістовлення:

- методологія і методи історичної психології;
- проблема людини як суб’єкта психічного життя: історія питання та сучасність;
- індивідуальний та колективний суб’єкти історичного пізнання, досвіду, вчинку;
- колективний світогляд спільноти як проблема історичної психології;
- історична психологія: архетипи, міфи, ментальність, картина світу особистості і спільноти у повсякденні та мистецтві;
- фундаментальні і прикладні психолого-

історичні дослідження у загальній, соціальній та етнічній психології;

– історична психологія як тренд історії психології;

– ціннісно-сміслові координати самоздійснення особистості в культурно-історичному просторі;

– конструювальний ресурс історичної психології у становленні політичної нації в умовах мультикультуралізму;

– психологія повсякдення і свята у традиційному і сучасному суспільствах;

– психолого-історична реконструкція ментальності особистості та спільноти;

– віра і релігійність у пояснювальному контексті історичної психології.

Історична психологія Одеської школи: зв'язок поколінь. “Проблеми, які чекають широкого розгортання історико-психологічних досліджень, різноманітні та дуже важливі. У їх переліку – межі психічної пластичності, темпи і можливості психічних змін, закономірності появи нових психічних якостей, напрям розвитку людської свідомості”, – так бачив І.Г. Білявський перспективи розвитку Одеської школи історичної психології [3]. Кредо школи історичної психології, заснованої у 1980-х роках уможливує зв'язок поколінь дослідників і спадкоємність ідей у наддинамічному постмодерністському соціумі насамперед у низці таких епістем:

1. Чітке розуміння місця суб'єктивного компонента в суспільно-історичному і культурному процесах повинне поєднуватися з послідовною розробкою конкретної методології психолого-історичного дослідження.

2. Психолого-історичне теоретизування не є довільним, воно спирається на дані суміжних наук, враховує закономірності спілкування дослідника з пам'ятками минулого, виходить зі світоглядних позицій ученого та особливостей головного інструменту в пізнанні минулого – його розуму та особистості.

3. Дослідження особистості в онтологічному просторі історії передбачає, що діє не абстрактна людина, не її “соціальна суть”, а конкретна неповторна індивідуальність.

4. Історична психологія забезпечує теоретико-методологічну базу для вирішення дослідницьких завдань історії, що стосуються суб'єкта історичного процесу; натомість культурологи і мистецтвознавці можуть використовувати положення історичної психології як психологічні конкретизації філософських

питань мистецтва; крім того, історична психологія надає підґрунтя для створення психологічної історії останнього. Про це І.Г. Білявський пише так: “... значущість великих творців мистецтва полягає в тому, що у їхній художній діяльності найбільшою мірою розкриваються сутнісні сили епохи. Це дає їм змогу прокласти подальші шляхи історії, а отже і психіки [9]”.

5. Мистецтво є достовірним свідомством історичного часу, об'єктивує психічний розвиток людства; відтак при інтерпретації творів мистецтва треба виходити з його знаково-образної, символічної та міфологічної природи; така багатовимірність дозволяє залучати його як матеріал для досліджень людської психіки як на чуттєвому рівні, так і на рефлексивному.

6. Мистецтво як культурна об'єктивація психіки є найважливішою основою для психолого-історичної реконструкції; у його декодуванні ключову роль відіграють процеси вчування, психорезонансу, діалогу з автором твору; на їх основі виникають рефлексія, емоційні переживання, уможливується породження суб'єктивних смислів.

Водночас для сучасної психологічної думки науковий внесок І.Г. Білявського як ученого, наставника та організатора науки є цінним у кількох змістових аспектах, що сутнісно полягають у створенні:

а) теоретико-методологічних основ історичної психології як науки, що покликана об'єднати в собі ознаки як теоретичної, так і емпіричної психології, не абсолютизуючи жодної з них, що уможливує осягнення феномена людини в культурі у її історичній перспективі;

б) системи психологічних знань, викладеної в “Одесских, отнюдь не Тэвистокских лекциях”, “Лекциях по исторической психологии”, яка презентує авторське бачення способів класифікації і змістового наповнення окремих психічних явищ і психіки у цілому;

в) учення про психолого-історичний розвиток свідомості від стародавності до Нового часу, у тому числі й дослідження містичних учень в новітній історії психологічної науки;

г) культурно-історичного діалогічного підходу до вивчення мистецтва як психологічного свідомства певного історичного часу.

Здійснений, у зв'язку з 85-літтям з дня народження засновника історичної психології в Україні І.Г. Білявського, проект інтернет-конференції “Пізнавальний та перетво-

рювальний потенціал історичної психології як науки” – це не лише данина пошани учнів і наставників одному з натхненних творців сучасної психологічної науки, і не тільки презентація значної спадщини української і зарубіжної психології, а й погляд у майбутнє, за горизонти оновленої психологічної науки, що вкотре народжується.

1. *Белявський І.Г.* Исповедь пасынка века. – Одесса: ОКФА, 1997. – 472 с.
2. *Белявський І.Г.* Историческая психология. – Одесса: Одесский государственный ун-т, 1991. – 250 с.
3. *Белявський І.Г.* Контраверсивная психология. – Одесса: Виктория, 2003. – 302 с.
4. *Белявський І.Г.* Лекции по исторической психологии. – Одесса: Астропринт, 2004. – 448 с.
5. *Белявський І.Г.* Мистические учения в новейшей истории психологической науки: Монография. – Одесса: Астропринт, 2002. – 424 с.
6. *Белявський І.Г.* Одесские, отнюдь не Тэвистокские лекции. – Одесса: Астропринт, 2000. – 412 с.
7. *Белявський І.Г.* Основы психологии личности. – Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1974. – 101 с.
8. *Белявський І.Г.* Развитие психолого-исторических представлений. – К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1988. – 72 с.
9. *Белявський І.Г.* Теоретико-методологические основы психолого-исторических исследований: автореф. дисс... д-ра психол. наук: 19.00.01. – Ростов-на-Дону, 1985. – 28 с.
10. *Белявський І.Г., Шкуратов В.А.* Проблемы исторической психологии. – Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1982. – 223 с.
11. *Білявський І.Г.* Соціальна перцепція. – Одеса: Астропринт, 2000. – 116 с.

АНОТАЦІЯ

Яремчук Оксана Василівна.

Ілля Білявський: історична психологія як доля.

У статті висвітлюється життєвий і творчий шлях основоположника історичної психології, видатного українського вченого Іллі Григоровича Білявського. За його концепцією, особливість історичної психології полягає в тому, що вона априорі передбачає за власний об'єкт і системно вивчає реальну цілісну людину, котра об'єктивує свої психодуховні властивості у творіннях мистецтва, філософії, в політиці, науці, здійснюючи тим самим учинки самоперевершення. Її предметом є соціально-історична свідомість і несвідоме як та реальність, що пов'язує людину із суспільством, цивілізацією, історією в цілому. Психолого-історична реконструкція психічних процесів особистості в історії дозволила вченому поглянути на психологічну поставу покоління минулого, що стало фундаментом міждисциплінарних пошукувань представників Одеської школи історичної психології. У зв'язку з цим аргументований розвиток комплексного підходу в психології як взаємодоповнення низки тематизмів, епістем та сутнісних психологічних змістовлень, що сформульовані у персоніфікованому форматі названої школи.

Ключові слова: історична психологія, І.Г. Білявський,

соціально-історична свідомість і несвідоме, психолого-історична реконструкція, психічні процеси особистості в історії, Одеська школа історичної психології.

АННОТАЦИЯ

Яремчук Оксана Васильевна.

Илья Белявский: историческая психология как судьба.

В статье освещается жизненный и творческий путь основоположника исторической психологии, выдающегося украинского ученого Ильи Григорьевича Белявского. Согласно его концепции, особенность исторической психологии заключается в том, что она априори предусматривает в качестве своего объекта и системно исследует реального целостного человека, который воплощает свои психологические свойства в творениях искусства, философии, в политике, науке, осуществляя тем самым поступки самопревзойдения. Ее предметом является социально-историческое сознание и бессознательное как такая реальность, которая связывает человека с обществом, цивилизацией, историей в целом. Психолого-историческая реконструкция психических процессов личности в истории позволила ученому взглянуть на психологический облик поколений прошлого, что стало фундаментом междисциплинарных поисков представителей Одесской школы исторической психологии. В связи с этим аргументировано развитие комплексного подхода в психологии как взаимодополнение ряда тематизмов, эпистем и существенных психологических содержательностей, что сформулированы в персонифицированном формате названной школы.

Ключевые слова: историческая психология, И.Г. Белявский, социально-историческое сознание и бессознательное, психолого-исторична реконструкція, психічні процеси личности в истории, Одесская школа исторической психологии.

ANNOTATION

Yaremchuk Oksana.

Ilya Biliavskiy: Historic Psychology as a Fate.

The article highlights the life and career of an outstanding Ukrainian scientist, the founder of historical psychology Ilya Biliavskiy. According to his conception, the peculiar feature of historical psychology is that it a priori provides as the object and investigates the real complete human being who embodies his psychological properties in creations of arts, philosophy, politics, science, thus performing the self-transcendence acts.

The subject of historical psychology is the social and historical consciousness and unconsciousness as reality which connects the person with a society, civilization, history in general. Psycho-historical reconstruction of mental processes of the person in the history allowed the scientist to look at the psychological shape of generations of the past. This idea is deeply developed in I.H. Biliavskiy's monography "Historical Psychology" which was published in 1991 in Odessa and, thus, became the credo of the Odesa Historical Psychology School.

Key words: historical psychology, I. Biliavskiy, social historical consciousness and unconsciousness, psychological and historical reconstruction, mental processes of the person in the history, the Odesa historical psychology school.

Надійшла до редакції 30.01.2012.